

Мельничук В. М.,

начальник відділу Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України,
здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Анотація. У даній статті автором розкрито суть поняття суб'єкту та суб'єктивної сторони вчинення фальсифікації лікарських засобів. Надано пропозиції щодо вдосконалення діючого кримінального законодавства України.

Ключові слова: фальсифіковані лікарські засоби, обіг фальсифікованих лікарських засобів, лікарські засоби, порядок обігу лікарських засобів.

Постановка проблеми. Фальсифікація лікарських засобів перетворилася на галузь тіншової економіки, яка за обсягом не поступається традиційним видам злочинного промислу. На відміну від легального сектора – виробництво й збут фальсифікованої продукції мають мінімальні витрати, характеризуються високою рентабельністю й гарантованим зростанням доходів. У міжнародному масштабі тіншової економіки фармацевтичний ринок займає третє місце після незаконного обігу зброї та наркотиків.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я фальсифікованим є той медикамент, на який навмисно й обманним чином нанесено маркування, що не відповідає справжньому продукту виробника фармацевтичного ринку. Фальсифікація може відноситися як до фірмових, так і до відтворених препаратів та при цьому фальсифікована продукція може включати в себе вироби з належними інгредієнтами, без активних інгредієнтів, з недостатньою кількістю активного інгредієнта або з підробленою упаковкою.

Застосування таких препаратів може стати причиною серйозних негативних наслідків для здоров'я людини, так як фальсифікована продукція не проходить передбачений для легальної продукції контроль якості при її виробництві та реалізації.

Аналіз останніх досліджень. Питанням щодо надання характеристики та визначення деяких теоретичних аспектів суб'єктивних ознак фальсифікації лікарських засобів та їх обігу займалися наступні вітчизняні науковці: Л.В. Бондарева, А.І. Гризодуб, І.Б. Дубчак, А.А. Мохов, С.В. Сур, В.І. Пашков., Е.А. Ушкалова, М.Л. Шараєва, В.В. Фісюн та інші. Однак, при цьому, на наш погляд, залишаються актуальними деякі проблеми, які виникають на практиці під час документування злочинної діяльності суб'єктів вчинення злочину, передбаченого ст. 321-1 КК України.

Постановка проблеми. Питанням виявлення та характеристики фальсифікованих лікарських препаратів присвячено значну кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, при цьому питання суб'єктивних ознак даного виду злочину, які можуть надати відповідь на запитання: «Хто, чому та з якою метою?», – досі залишаються без достатньої уваги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо більш детально питання щодо визначення суб'єктивних ознак фальсифікації лікарських засобів та їх обігу.

За українським кримінальним законодавством притягнено до кримінальної відповідальності за вчинення даного виду злочину підлягає фізична, осудна особа, яка досягла певного віку. Дві основні ознаки характеризують суб'єкта злочину – осудність та вік.

За чинним українським кримінальним законодавством кримінальна відповідальність, за вчинення фальсифікації лікарських засобів або їх обігу підлягає суб'єкт, який на момент вчинення злочину досяг шістнадцятирічного віку (ч. 1 ст. 22 КК України) [1].

Необхідно зазначити про те, що на цей час у даному злочині відсутнє визначення спеціального суб'єкта злочину. Тому, вважаємо за доцільне внести доповнення до ст. 321-1 КК України та включити спеціального суб'єкта, оскільки судова практика по кримінальним провадженням, відкритим за вказані кримінальні правопорушення свідчить, що організатором вчинення даного злочину найчастіше є особа з медичною освітою (лікар, фармацевт, тощо).

Так, у 51 зареєстрованому кримінальному провадженні по 75 вчинених злочинах, передбачених ст. 321-1 КК України (за період з часу прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (20 листопада 2012 року) по жовтень 2014 року), в яких 53 особи притягнуто до кримінальної відповідальності, 37 або 69% з яких мали медичну освіту.

Як приклад, громадянин Н., маючи вищу медичну освіту та науковий ступінь кандидата біологічних наук, будучи одноособовим учасником та директором Товариства з обмеженою відповідальністю, «Е» у період з лютого по липень 2012 року, спільно з начальником відділу контролю якості вказаного товариства «М», який теж мав вищу медичну освіту, умисно виробив фальсифіковані лікарські засоби, «ЕКСТРА ЕРБІСОЛ» (розчин для ін'єкцій по 2 мл.) кількістю 3 тис. 546 упаковок вартістю 20 грн 11 коп. за упаковку та, «ЕРБІСОЛ УЛЬТРА-ФАРМ» (розчин для ін'єкцій по 2 мл.) кількістю 2 тис. 941 упаковок вартістю 30 грн 40 коп. за упаковку на загальну суму 160 тис. 716 грн 46 коп.

Тому, на наш погляд, законодавцю доцільно ввести спеціальну норму відносно підвищеної кримінальної відповідальності зазначеної категорії осіб, оскільки такі правопорушники безсумнівно усвідомлюють можливість настання негативних наслідків, у тому числі тяжких.

Тепер зупинимося на понятійному аспекті медичних працівників. Так, під поняттям «Лікар» необхідно розуміти фахівця із повною вищою медичною освітою, який в установленому законом порядку постійно займається підтримкою або відновленням людського здоров'я, через запобігання (профілактику), розпізнавання (діагностику) та лікування захворювань і травм, що стає можливим лише завдяки ґрунтовним знанням з анатомії, фізіології, хвороб і лікування, науки медицини, його досвіду та практики, а також пройшов атестацію у відповідності до Положення про порядок проведення атестації лікарів, затвердженого наказом Міністерством охорони здоров'я України від 19 грудня 1997 року № 359 [2].

Фармацевтом (Фармакологом) необхідно вважати молодшого спеціаліста з середньою фармацевтичною освітою, працюючого в аптеках, аптечних складах, контрольно-аналітичних лабораторіях, фармацевтичних фабриках і виробництвах, на підприємствах хіміко-фармацевтичної промисловості, в органах управління фармацевтичної служби, фармацевтичних фірмах, підрозділах державної служби України лікарських засобів, нау-

ково-дослідницьких інститутах і навчальних закладах, який володіє системними та змістовними знаннями з аптечної технології ліків, фармацевтичної хімії, організації та економіки фармації, фармакології та фармакотерапії, а також пройшов атестацію на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії, яка проводиться у відповідності до Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затвердженого наказом Міністерством охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 року № 818 [3].

Провізором необхідно вважати фахівця із повною вищою фармацевтичною освітою, який володіє системними та змістовними знаннями з хімії, аптечної технології ліків, організації та економіки фармації, фармакології та фармакотерапії, фармакоекономіки, менеджменту й маркетингу, забезпечує належну фармацевтичну опіку хворих при відпуску без рецептурних лікарських препаратів, виготовляє та контролює якість лікарських засобів та напівфабрикатів, веде облік господарських операцій та звітність, керує роботою середнього фармацевтичного персоналу, а також пройшов атестацію на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії, яка проводиться у відповідності до Положення про порядок проведення атестації провізорів, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 року № 818 [3].

Під *ветеринаром* необхідно розуміти фахівця в галузі ветеринарних наук, спеціаліста, що займається ветеринарією, який досконало знає анатомію, фізіологію, патофізіологію, мікробіологію тварин, приватну фізіологію тварин, а також ветеринарно-санітарну експертизу тваринної сировини, а також пройшов атестацію у відповідності до Положення про порядок проведення атестації спеціалістів ветеринарної медицини державних установ, затвердженого Наказом Державного комітету ветеринарної медицини від 07 вересня 2009 року № 321 [4].

Отже, усі зазначені посадові особи при виконанні своїх професійних обов'язків мають керуватися принципами медичної деонтології, а тому за вчинення протиправних дій з боку указаних осіб законодавцем має бути встановлено окрему відповідальність, як для спеціального суб'єкту, пов'язаного з фальсифікацією лікарських засобів та їх обігу.

Суб'єктивна сторона – це вся психічна діяльність, яка супроводжувала вчинення злочину й в якій інтелектуальні та волевільні особливості виступають в єдності й взаємозумовленості.

Встановлення суб'єктивної сторони злочину – процес досить складний. Ця складність корениться в природі психічних процесів, які важко піддаються спостереженню в силу їх особливостей зовнішнього прояву.

Ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону злочину, різноманітні, і не всі вони мають однакове кримінально-правове значення.

Найважливіші ознаки суб'єктивної сторони, що мають кримінально-правове значення, – це вина, мотив та мета злочину.

Деякі з ознак суб'єктивної сторони є обов'язковими (вина у формі умислу або необережності), а інші – факультативними (мотив, мета злочину, емоційний стан).

Вина у формі умислу або необережності – необхідна ознака складу злочину, передбаченого ст. 321-1 КК України.

Умисел – найбільш поширена форма вини. Законодавець не надає визначення умислу, але в ст. 24 КК України виділяє два його види: умисел прямий і умисел непрямої.

Прямий умисел передбачає усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру вчинення фальсифікації лікарських засобів, передбачення можливості або неминучості настання суспільно небезпечних наслідків і бажання їх настання.

При непрямої умислі особа усвідомлює суспільну небезпеку даного протиправного діяння, передбачає можливість на-

стання суспільно небезпечних наслідків, не бажає, але свідомо допускає настання цих наслідків [1].

Для обох видів умислу істотними є наступні загальні ознаки: свідомість суспільно небезпечного характеру своїх дій, передбачення настання суспільно небезпечних наслідків.

Усвідомлення суспільної небезпеки скоєних дій не вичерпує зміст умислу. Обов'язковою ознакою умисної вини є передбачення суспільно небезпечних наслідків своїх дій, таких як тривалий розлад здоров'я особи, інші тяжкі наслідки та смерть особи (ч.ч. 2 та 3 ст. 321-1 КК України).

Передбачення наслідків, вчинюваних дії може носити різний характер. Особа може чітко розуміти всі наслідки, які можуть настати в результаті скоєних нею дій. Але передбачення може бути і менш чітким. Особа може передбачити можливість (ймовірність) або неминучість настання наслідків. Значною мірою це залежить від того, наскільки конкретні обставини, при яких було вчинено фальсифікацію, усвідомлювалися особою, наскільки вони приймалися в розрахунок при початковому рішенні вчинити це суспільно небезпечне діяння. Неабиякою мірою це залежить від індивідуальних властивостей і особливостей особистості, від її психічних можливостей, психоемоційного стану тощо.

Характер передбачення суспільно небезпечних наслідків, безсумнівно, дуже впливає на зміст злочину і, отже, на форму вини.

У порівнянні з умислом необережність менш поширена форма вини. Ця обставина, проте, анітрохи не применшує кримінально-правового значення проблеми необережної вини.

Ці види необережності за своїм соціально-психологічним змістом мають багато спільного. Незважаючи на певну схожість, злочинна самовпевненість і злочинна недбалість мають суттєві відмінності.

Діяння визнається вчиненим у результаті самовпевненості, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків від застосування іншими особами фальсифікованих лікарських засобів, але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Перша ознака зближує самовпевненість з умисною виною, зокрема з непрямої умислом. Основна відмінність між непрямої умислом й самовпевненістю полягає в їх волевільному змісті. Якщо в злочинах, вчинених з непрямої умислом, особа наважується досягти мети, незважаючи на те, що можуть наступити суспільно небезпечні наслідки, то при самовпевненості рішучість особи вчинити дії для реалізації поставленої мети пов'язується з надією запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків, яка виступає як додатковий мотив у зміцненні цієї рішучості.

Специфіка недбалості, що відрізняє її від інших форм вини, полягає в тому, що в цьому випадку особа не передбачає, що внаслідок вчинення нею фальсифікації лікарських засобів або їх обігу можуть настати суспільно небезпечні наслідки, хоча за необхідної пильності й обачності повинна була й могла їх передбачити. Тобто, особа яка має відношення до фармацевтики, або має медичну освіту повинна передбачати настання відповідних наслідків як для конкретної окремої особи, так і для суспільства в цілому. Слово, «повинна» підкреслює характер скоєних при злочинній недбалості дій, а саме те, що ці дії пов'язані з порушенням покладених на особу обов'язків. Обов'язок передбачення настання суспільно небезпечних наслідків – найважливіша суб'єктивна ознака злочину, передбаченого ст. 321-1 КК України.

Важлива роль у змісті суб'єктивної сторони належить мотиву й мети злочину.

Мотив лежить в основі будь-якої людської поведінки, визначаючи його соціальний зміст і цільову спрямованість. Його значення в людській поведінці різноманітне. Мотив виконує, перш за все, спонукальну роль та виступає як джерело активності особистості, як стимул поведінки.

Об'єктивні обставини не визначають однозначно поведінку людини. Людина добровільно обирає поведінку, погодившись як із зовнішніми умовами та обставинами, так і зі своїми особистими переконаннями й схильностями. Характер цієї поведінки багато в чому залежить від особливостей її мотивації.

Прийняття рішення зайнятися фальсифікацією лікарських засобів характеризується тим, що в ньому беруть участь всі компоненти особистості: і мотиви, і емоції, і пам'ять, і увага, і зовнішні обставини. Разом з тим вирішальне значення в цьому процесі має мотив.

Мотив даного злочину – це спонукання, яке відіграло вирішальну роль у вирішенні питання особою щодо вчинення нею фальсифікації лікарських засобів або їх обігу.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що суб'єктивна сторона даного злочину характеризується прямим умислом до діяння та необережною формою вини щодо настання таких його наслідків (у кваліфікованих складах частин 2 та 3 ст. 321-1 КК України), як тривалий розлад здоров'я особи, інші тяжкі наслідки, смерть особи.

Висновки. Отже, суб'єктивні ознаки вчинення фальсифікації лікарських засобів та їх обігу відіграють важливу роль не тільки для процедури збирання доказової бази під час розслідування даного виду злочину та формулювання обвинувального акту слідчим (прокурором), а й для визначення першопричини здійснення цієї протиправної діяльності. Досліджуючи особу злочинця, мету, мотиви вчинення нею даного злочину, а також, аналізуючи питання щодо її винуватості можна визначити причину, що у подальшому надасть можливість не лише ефективно розслідувати вчинений злочин та притягнути особу до кримінальної відповідальності, а й попередити його, вживаючи при цьому відповідних превентивних заходів. Як наслідок, це дозволить попередити ряд негативних наслідків як для особи, що замислила виготовити фальсифікований продукт фармацевтич-

ного ринку, так і для споживача даної продукції, гарантувавши йому при цьому якість та ефективність ліків, на які розраховує ця особа.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Про подальше удосконалення проведення атестації лікарів: Наказ МОЗ від 19 грудня 1997 року № 359 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0014-98>.
3. Про вдосконалення проведення атестації фармацевтів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 року № 818 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1368-06>.
4. Положення про порядок проведення атестації спеціалістів ветеринарної медицини державних установ: Наказ Державного комітету ветеринарної медицини від 07 вересня 2009 року № 321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vet.in.ua/menu/legislation.php?id_article=451.

Мельничук В. Н. Суб'єктивні ознаки фальсифікації лікарських засобів

Анотація. В даній статті автором раскрыта сутність поняття суб'єкта і суб'єктивної сторони совершення фальсифікації лікарських засобів. Даны предложения по совершенствованию действующего уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: фальсифіцированые лекарственные средства, оборот фальсифіцированных лекарственных средств, лекарственные средства, порядок оборота лекарственных средств.

Melnichuk V. Subjective signs of falsification of medicines

Summary. The author revealed the essence of the concept of the subject and the subjective side of the commission of medicines counterfeiting in this article. It is presented a proposal to improve the current criminal legislation of Ukraine.

Key words: counterfeit drugs, counterfeit drug trafficking, medicines, procedure for the trafficking of medicines.